

TARİHİN METCEZİRİNDE BÜYÜK GÜÇLERİN GERİLEMESİ VE ÇÖKÜŞÜ

Yusuf SAYIN*

*“Antik diyardan gelen bir seyyaha rastladım. Dedi ki: “Çölün ortasında, Gövdesiz, kocaman iki taş bacak. Ve hemen yakınında yarı beline kadar kuma gömülmüş, Çatık kaşları, kırışmış dudakları ve buz gibi soğuk alaycı görünümüyle, Parça parça olmuş. Taştan bir surat vardı... Onlara şekil veren o eller ve ruhlarını besleyen o kalp, Cansız şeylere kazınan tutkuları ne kadar da canlı göstermişti! Üzerinde ise şu sözler yazılıydı: ‘Ben kralların kralı Ozymandias... Şu yaptıklarına bakın da, Haddinizi bilin! Ama, koca yıkıntılar arasında saklı kalmış bir harabe, Ve ucu bucağı görünmeyen, çıplak ve yapayalnız kumlardan başka, Artık ne kaldı geriye? Hiçbir şey...” ***

Özet: Devletler yavaş yavaş yükselip, bir süre sonra neden gerilemektedirler? Büyük güçler, güçlerinin en zirve noktasında iken, neden düşmektedirler? Ortak bir ideal ve amaç uğruna, müşterek bir kader etrafında bir araya gelerek kurdukları devlet sistemleri zamanlarında yeryüzüne hâkim olmalarına ve hatta uzaya dahi hükmetmek istemelerine rağmen neden bu güçler tarihin gerisine düşmektedirler? Büyük güçlerin en güçlü ve şaşalı dönemlerinde iken düşüşe geçmeleri, buna benzer birçok soruyu beraberinde getirmektedir. Bu soruların cevaplarını bulmaya çalışmak, konuya dair teorik yaklaşımları incelemekle mümkün görünmektedir. Bu Çalışma’da, büyük güçlerin gerileme ve düşüş sebepleri incelenmekte; konuya dair farklı bakış açıları ve teori çalışmaları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbni Haldun, Başat Güç, Hegemonik İstikrar Teorisi, Küreselleşme

The Decline And Fall of Powers In The of History

Abstract: Why do states decline a while later, after they rise, slow by slow? Why do the great powers fall as they are at their greatest strength? Despite their state systems which they established for the sake of a common ideal and objective coming together around a common fate rule over the earth during the times of them and despite they want to dominate even on the space, why do these powers fall back of history? It brings many similar questions that the great powers begin to fall when they are at most powerful and spectacular periods. Trying to find an answer to these questions is seen as possible by some theoretical approaches related to the matter are treated. The decline and fall reasons of the great powers are examined in this Study, and also different points of views and theoretical studies concerning with the matter are discussed.

Key Words: İbni Khaldun, Dominant Power, Hegemonic Stability Theory, Globalization

* Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktor Adayı

** Percy Bysshe Shelley, Ozymandias, 1817, (Aktaran), Jared Diamond, Çöküş: Medeniyetler Nasıl Ayakta Kalır, Nasıl Yıkılır?, (Çev.), Elif Kırıl, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s.7.

GİRİŞ

İbni Haldun'a referansla, şahıslar gibi devletlerin de doğal bir ömrünün olduğu göz önüne alındığında, insanlar gibi devletler de doğmakta, yükselerek gençlik çağlarına girmekte ve bir süre sonra da ihtiyarlamaktadır. Bu tabii bir hal olara karşımıza çıktığında, bu duruma sebep olan nedenleri ortaya koymak, kapsayıcı ve yoğun bir çabayı gerektirmektedir. İnsanlar gibi devletlerin ömrünün de bir hayli kısaldığı modern zamanlarda, devletlerin gerileme ve çökme sebeplerini irdelemek, bir taraftan konuya tarihsel bir perspektifle bakmayı gerektirirken, diğer taraftan da konuya dair teorik yaklaşımları incelemeye sevk etmektedir.

Tarihsel olarak devletlerin ve/ya imparatorlukların gerileme ve yıkılış sebeplerine bakıldığında, dönemsel olarak cereyan eden bölgesel ve küresel savaşlar, iç çatışma, isyan, ihtilal ve hükümet darbeleri gibi durumların temelinde, ekonomik olarak verimliliğin düşmesi, üretim kapasitesinin azalması, ülkesel ve uluslararası krizler yaşanması, iktidar mücadelelerinin (taht/hanedan kavgaları) ortaya çıkması, askeri güç ile ekonomik imkânlar arasında yetersizlikler ve dengesizlikler yaşanması, devletlerin bir süre sonra hegemonik ve başat güç konumunu kaybetmesi, dünya sisteminde meydana gelen küresel değişiklikler ve buna bir de modern zamanlarda devletleri hayli zorlayan küreselleşme durumlarının olduğu görülmektedir.

Devletlerin doğal bir ömrünün olduğu savı genel kabul görmekle birlikte, tarihte hüküm sürmüş büyük imparatorluklar zamanlarının en muhteşemi iken, bir süre sonra çökmeleri kaderleri olmuştur. Adil ve merhametli bir sistem inşa eden güçler, uzunca yıllar baki kalmayı garanti altına alırken, sistemlerinde yaşanan bozulmalar, hukuk ve adalet mekanizmalarında meydana gelen aksamalar, bu sistemlerin adalet üretmek yerine zulüm mekanizmaları haline evrilimleri, tabii olarak kendi sonralarını hazırlamıştır. Selçuklular ve Osmanlılar örnekleri düşünüldüğünde, bu imparatorluklar kendi dönemlerinin en şahanesiyken, zamanla siyasi ve idari sistemlerinde yaşadıkları zafiyetler, kendilerinin yıkılışlarına giden süreci hazırlamıştır. Günümüzde Amerikan, Rus ve Çin hegemonyaları göz önüne alındığında ise, zamanında tarihte yaşamış büyük imparatorlukların veya devletlerin tecrübe ettikleri bir sonu yaşamaları, bu devletler içinde kuvvetle muhtemel görünmektedir. Bu çalışmada, güçlerinin en zirve noktasını yaşayan büyük devletlerin neden zamanla çöküşe geçtiği ve çöküşe açıklama getirmeye dönük çabalar ele alınarak, Amerikan hegemonyasının günümüzdeki durumu ile çalışma nihayet bulmuştur.

1. İbni Haldun'da Devletin İhtiyarlık Dönemi

“Dayanışma ruhu, topluluk ruhu, grup duygusu, kabilecilik, kan bağı, toplumsal dayanışma, savunma (müdafaa) veya saldırı (mutalebe) amacına yönelik mücadele enerjisi sağlayan toplumsal irade, irksal bağlarıyla da coğrafi, siyasal ya da dinsel nedenlerin doğurduğu birlik ve dayanışma ruhu”¹ olarak tanımlanabilecek

1 “Asabiyyet”; <http://www.makaleler.com/oku-İbni+haldun+felsefesi>.

“*asabiyyet*”in yöneldiği nihai noktada bir devlet ya da hükümrancılık kurulmaktadır. Asabiyyet, devletleri ayakta tutan ve uzun yıllar boyunca onun hükmetmesine ve süre olan bir dayanışma ruhudur. Ve bu *ruh* mevcut olmadan devletler yeryüzünde hükümrancılık yapmakta yetersiz kalmaktadırlar.

İbni Haldun’a göre² devletlerin ömürleri, her ne kadar farklılaşsa da, insanların yaşamları gibi üç nesil geçememektedir. Devleti kuran ilk nesil, mevcut ahlakını, sertliğini ve haşinliğini, zor şartlara tahammül etme gücünü, cesaretliğini ve yiğitliğini henüz kaybetmemiştir. Devlet yönetimine katılımlar da devam etmektedir. Bu yüzden ilk nesilde devlet, asabiyyetini ve gücünü korur ve insanlar da devlete boyun eğmeği sürdürürler. İkinci nesil, şehirliliğe geçişle birlikte, yaşam zorluğu ve sıkıntısından kurtularak bolluk ve lükse doğru ilerler. İlk nesildeki devlet yönetimine katılm, yerini tek bir hükümrana tabiiyete bırakır. Böylece ilk nesilde asabiyyet suuru ile bir araya gelen halk, devlet için çalışmakta tembellik gösterir ve üstün olmanın izzet ve onurundan, boyun eğmenin zeliliğine doğru meyleder; sonuçta asabiyyetleri bir nebze zayıflar. Üçüncü nesilde ise, kuruluştaki özellikler tamamen unutulur. Kendilerini üstün ve aziz kılan asabiyyet unutulur ve bir kenara bırakılarak, bolluk ve refah içinde yaşamaya başlanır. Kadınların ve çocukların korunmaya muhtaç olduğu gibi, devlet de korunmaya ve bakılmaya muhtaç hale gelir. Böylece insanlar, kendilerini ve devletlerini korumakta ve haklarını elde etmede mücadele etmekte zaafa uğrar, ordu ve askeri sistem bozulur. Devletin gerileyip ihtiyarlık çağına girmesi³, böylece üç nesil içinde gerçekleşir. Kazanılan asalet, şan ve şeref dördüncü nesille birlikte yok olup gitmektedir.

İbni Haldun, bir devletin ancak “dört kuşak” yaşayabildiği sonucunu çıkarılmaktadır. Devletlerin kurulmaları, bir yükselme dönemi yaşamları ve sonunda batmaları, genel bir *yasa*’dır. Bu *yasa*, devletin bir organizma olduğu anlamına gelmemekte, aksine devletlerin gelişimi psikolojik bir temele dayanmaktadır.⁴ Devletlerin *kuruluş çağı*, fedailik, hamiyet ve kahramanlık devresi olduğu için tekâmüle doğru yürüme çağıdır. Servet kazanılmış olduğu için *ikinci devre* rahatlığa ve şaşalı hayatın âdet, itiyat ve israfına dalma çağıdır. *Üçüncü devre*, tekellüflü hayatın neticesi olarak yorulma, yıpranma ve ihtiyarlama çağıdır, ihtiyarlık bir kere çöktü mü artık ondan kurtuluş yoktur. Ancak taze kuvvetler kullanmak suretiyle tamir ve revizyon sayesinde devletlerin ömürleri uzatılabilmektedir. Fakat her halde yıkılma mukadderdir. İnsanlar ölümden kurtulamadıkları gibi, devletler için de yıkılmaktan kurtuluş yoktur. Her kemalin bir zevali vardır.⁵ “Ta ki Allah’ın, onun yıkılışını takdir ettiği zamana kadar...”⁶

2 İbni Haldun, *Mukaddime*, (Çev.), Halil Kendir, Yeni Şafak Yayınları, Ankara, 2004, I. Cilt, s.241–244.

3 Ayrıca Bk. “İbn-i Haldun’a Göre Devletlerin Yıkılış Sebepleri”; http://www.tarihportali.net/tarih/ibn_haldun_gore_devletlerin_yikilis_nedenleri-t7355.0.html;wap=; <http://heyetnet.org/tur/makaleler/2718-devletin-varlebebi-adalet-ve-sanlihizmet.html>;

4 “İbni Haldun”; <http://www.bilgi.com/%DDBni-Haldun>.

5 Taha Tahsin, “İbni Haldun”; <http://www.sizinti.com.tr/konular.php?KONUID=1494>.

6 Haldun, op.cit., s. 242.

İbni Haldun, devletlerin bu gerileme dönemine, “*can çekişme dönemi*” adı vermektedir. Düşünüre göre, ölüm bireysel organizmalar için olduğu gibi, toplumsal organizmalar için de geçerlidir. Her doğan canlı mutlaka sonunda ölecektir. Bu süreç toplumda ise, bir diğer toplumun kendi yerini alması biçiminde gerçekleşmektedir. Yani toplum dışarıdan gelen bir darbe ile son bulacaktır.⁷ Devletin ekonomik hayata adaletsiz olarak müdahalede bulunmak istemesi, yüksek vergilerle kazancını artırmaya çalışması, mal ve paraya istediği gibi egemen olması, ekonomik hayatı felce uğratmakta, bu durum ise devletin çözülüş ve yıkılış sürecini başlatmaktadır.⁸

İbni Haldun’a göre⁹, devletlerin lükse ve refaha dalması ve hükümdarların kötülükler işlemeye başlaması, dayanışma ruhu ve geleceği inşa etme azmi olarak asabiyyetin zayıflaması, devletin, bir başka devlete mağlup olarak onun idaresi ve boyunduruğu altına girmesi, devletleri kuran halkların felsefi ve psikolojik alt yapılarında devlet yönetimine dair zaafıların bulunması, devleti ayakta tutanların gittikçe azalması, sükûnet ve rahatlığın baş göstermesi ve devletin sahip olduğu büyüklük ve otoritenin tek bir elde toplanmaya başlaması, insanların edep ve ahlak noktasında gerilemesi, devletin başındaki hükümdarların devlet iktidarlarında etkisiz kalmaya ve başka hükümdarların ve devletlerin, hükümdar ve devlet üzerinde etkili olmaya başlaması, devletin, halkına karşı sert ve katı olmaya başlaması ile birlikte, adalet mekanizmasının yerini bir zulüm sisteminin alması, hükümdarların/devlet yöneticilerinin ticaretle meşgul olması ve vergilerin azalması, zulmün, ümrânı yıkması; devlet yöneticilerinin halkından soyutlanıp onlarla görüşmemesi, bir devletin bölünüp iki devlete ayrılması ve son olarak, kalkınmışlığın ve nüfusun artmasına paralel olarak ölümlerin ve kıtlığın çoğalması... devletlerin gerilemeleri ve çökmelerinde karşımıza çıkan sebeplerdir.

2. Paul Kennedy: Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri

Tarihsel olarak büyük güçlerin ve/ya devletlerin ömürlerine ilişkin durumlarına bakıldığında, doğmakta ve yükselmekte oldukları ve duraklama devirlerine geçerek, çökme veya düşme eğilimi gösterdikleri görülmektedir. Dönemsel olarak bazıları egemenliğinin zirvesini yaşarken, bazıları da gerileme ve çökme sürecine girmektedir. “Tarih boyunca neden bazı güçler güç kazanırken, bazıları güç kaybetmektedir?” Bu soru, Paul Kennedy’nin teorisine zemin hazırlayan ve birçok dile çevirisi yapılan Kitabı’nın¹⁰ temel temasını oluştururken, tarihi ve özellikle de günümüz dünyasını anlamakta yolumuzu aydınlatmaktadır. İbni Haldun’a referansla organik bir yapı zemininde düşünüldüğünde, bugün tarihin tozlu raflarında yerini alan imparatorluklar, devletler, büyük-hegemon güçler, tarihte nasıl doğ-

7 “İbni Haldun’da Siyaset Çeşitleri”, <http://www.karacaahmet.com/Content.ASPX/17/31966/ibni-haldun-da-siyaset-cesitleri>.

8 Tulin Akarsu, “İbn-İ Haldun’a Göre Devletlerin Yıkılış Sebepleri,” <http://www.habererk.com/haber.asp?id=4276>.

9 Haldun, op.cit., s.194–197, 198–200, 202–204, 208–210, 229–231, 237–241, 249–251, 261–263, 267–269, 373–376, 380–389, 402–404.

10 Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri: 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar*, (Çev.), Birtane Karanacak, Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

muş, yükselmiş ve çökmüşse, günümüzün devletlerinin de bu süreci yaşayacağını söylemek ve seleflerinin yaşadığı akıbeti tecrübe edeceklerini öne sürmek, tarihte müşahade edilen deneyimler açısından pek zor görünmemektedir.

Kennedy, teorisini, askeri güç ile ekonomik gücün arasındaki ilişkinin, devletlere etkisi üzerine inşa etmiştir. Kennedy'ye göre devletler, askeri kapasitelerini, ekonomik kaynakları nispetinde büyük ekonomik çıkarlarını savunmak amacıyla kullanmaktadırlar. Askeri olarak güçlü olmak ve sürekli kapasiteyi artırmaya çalışmak büyük kaynakları gerekli kıldığından, doğal olarak bunun maliyeti de hayli yüksek bulunmaktadır.

Devletler büyük kaynaklara sahip olmalarına rağmen, sürekli giriştikleri askeri mücadelelerini gittikçe artırmaları onların ekonomik güçlerini zayıflatmakta, maddi kaynakları ile askeri güçleri arasındaki dengeye zarar vermektedirler.¹¹ Devletlerin ulusal çıkarlarını maksimize etme çabası sahip oldukları kaynaklar nispetinde belirlenmediğinde, devletler büyük sorunlarla karşı karşıya kalmakta, denge, karşı gücün lehine bozulmaktadır. Ayrıca söz konusu bu dengenin bozulmasında bir etmen de, Kennedy'nin, Alman merkantilist yazar von Hornigk'e referansla söylediği¹²; ulusun kudretli ve zengin olup olmamasının gücüne ve zenginliğine bağlı olmadığı, esas olarak komşularının aynı şeylere kendisinden daha çok ya da daha az sahip olmasıdır.

Kennedy'ye göre büyük bir güç, sadece diğer güçlerle kıyaslanarak ölçülebilir. Yükselişi, mevcut kaynakları ve ekonomik sürdürülebilirliği ile ilişkilidir. Bir gücün düşüşü ise, ihtiras ve güvenlik gereksinimlerinin, kaynaklarından fazla olması durumunda başlamaktadır. Sovyetler Birliği örneğinde olduğu gibi, özellikle askeri güç inşa etmek amacıyla sürekli kamu açığının oluşması ile harcamaların finansmanında zorlanması, bir büyük gücün gerilemesinin en önemli nedenleri arasında yer almaktadır.¹³

Tarih göstermiştir ki, büyük güçlerden birinin yükselişi ve düşüşü, genelde askeri mücadeleler neticesinde olmuştur. Bu ise, devletlerin ekonomik kaynaklarını verimli bir şekilde kullanması, askeri kudretini büyütmesi ve sürdürmesiyle gerçekleşmiştir. Bu durumun oluşmasında, diğer devletlere kıyasla ekonomik ve askeri yönden güçlü olmak, kaynakları verimli ve etkili bir şekilde kullanmak ve askeri güç ile ekonomik yeterlilik arasında bir denge sağlamak çabasının da etkisi bulunmaktadır. Ayrıca, farklı toplumlar arasında eşitsiz ve dengesiz büyüme ve diğer toplumlar üzerinde hâkimiyet kuracak teknolojik üstünlüğe sahip olma da, yerkürede hâkimiyet süren devletlerin güçlerinde zayıflamaya ve bir süre sonra da gerilemeye neden olan etmenler arasında yer almaktadır.¹⁴

11 Kennedy, op.cit., s.15.

12 İbid, s. 21.

13 Mehmet Öğüt, "Türkiye Direksiyonda Mı Olacak, Arkada Mı Oturacak?", <http://www.abvizyonu.com/basindan/mehmet-ogutcuturkiye-direksiyonda-mi-olacak-arkada-mi-oturacak.html>

14 <http://www.guardian.co.uk/education/2008/feb/05/academicexperts.highereducationprofile>; <http://lse-ideas.blogspot.com/2008/06/professor-paul-kennedy-power-game.html>; <http://brothersjudd.com/index.cfm/fuseacti>

Bu duruma örnek olarak; yerini modern bir ulus-devlete bırakan Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilişi, bir büyük ve hegemon gücün dünya sistemindeki başat konumunu kaybetmesi bağlamında, ulusların hafızasında hala canlılığını korumaktadır. Bir beylik iken büyüyerek ve coğrafyasına yeni topraklar ekleyerek gelişen ve gittikçe evrensel bir büyük güç konumuna gelen ve zamanında dünya sisteminin işleyiş kurallarını kendi başına tayin edebilen Osmanlı İmparatorluğu da, Roma ve Bizans İmparatorluklarının yaşadığı kader de olduğu gibi, gücünün en zirve noktasına geldiğinde önce duraklamaya başlamış, bunu izleyen zamanda da gerileyerek, bir süre sonra çöküşe geçmiştir. "Bir büyük/başat güç, gücünün en zirve noktasında neden gerilemektedir?"e bir cevap olması için, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü hazırlayan gelişmelere genel olarak bakıldığında, bazı sebeplerin etkili olduğu görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nu kökünden sarsan bir gelişme olarak dünya ticaret yolları değişti. Amerikan kıtası keşfedildi ve Amerikan altın ve gümüşü, Avrupa'ya akmaya başladı. Osmanlı'nın ticari ilişkide bulunduğu ülkelere olan ihracatı geriledi ve yerli üretimin düşüşü ile ithalata olan istek arttı. Bu ekonomik buhran, Osmanlı siyasi ve ekonomik sisteminin belkemiğini oluşturan toprak düzenini zaafa uğrattı ve iktisadi düzeni altüst etti. Toprak düzeninin bozulması, fetihlerle kazanılan toprakların başkalarına geçmesine neden oldu. Toprak düzeninin bozulmasına müteakip, Osmanlı Devleti dışında, bazı dış ülkelerde vuku bulan gelişmelerin etkisi ile ve bir de İmparatorluk içinde meydana gelen iktidar mücadeleleri milliyetçi ayaklanmalara sebep oldu. Milliyetçi hareketlerin etkisi ile ülke içinde darbe, devrim ve ihtilal girişimlerinde bulunuldu ve iktidara müdahale edilmek istendi.¹⁵

Bizans İmparatorluğu'nda ekonomik krizler yaşanmaya başlanmış, Bizans içte ve dışta büyük sorunlarla uğraşmak durumunda kalmıştır. Özellikle 14. Yüzyıl'da ekonomik krizlerin yol açtığı sorunları çözemeyen Bizans, zamanla ekonomik alanda bağımsızlığını yitirmiş; bazı devletlerin sömürsü altına girmiştir. Mali bakımdan dış güçlere bağımlılık ve ekonomik çöküş, buna bir de askeri teşkilatın bozulması eklenince Bizans İmparatorluğu yıkılmaya yüz tutmuştur.¹⁶ Bizans'ta sık sık yaşanan iktidar kavgaları ve çatışmaları, zaten ekonomik ve askeri kaynaklarını tüketmiş İmparatorluğa büyük zararlar vermiş, yaşanan bu askeri ve ekonomik güçsüzlük, iktidara talip olanları dışarıdan müttefik aramaya itmiştir. Bu ise Bizans'a egemenlik sorunu yaşatmıştır. Ayrıca iktidar bazen sorunlu olarak hanedan içinde el değiştirmiş, dönemsel olarak taht kavgaları ve anlaşmazlıklar yaşanmış ve bunlar iç isyanlara, ihtilal ve darbe girişimlerine neden olmuştur. Buna bir de tekfurların yükselişi ve devletin halkına karşı yabancılaşması eklenince¹⁷

on/reviews.detail/book_id/index.cfm/fuseaction/reviews.authlist/author_id/158.

15 Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü*, Birharf Yayınları, İstanbul, 2005, s.331-419. [Eserin Eski Bir Baskısı İçin Bk. Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü*, Hamle Yayınları, İstanbul, 1985.]

16 Mustafa Daş, *Bizans'ın Düşüşü*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2006, s.85-110.

17 İbid., s.131-171.

bir hegemonik güç olarak Bizans gerilemiş ve bir süre sonrada çöküşe geçmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun çöküşünde yeni bir Hegemonik güç olarak Osmanlı'nın fetih hareketleri etkili olmuştur.¹⁸

3. Hegemonik İstikrar Teorisi

Hegemonya (*hegemony, hegemonie*), "Bir devletin diğerleri üzerinde belirgin bir üstünlük ve otorite kurması"¹⁹ anlamında kullanılmaktadır. Bir gücün, bir diğerine nispeten askeri, siyasi ve ekonomik alanda daha üstün ve güçlü olması anlamında gelen hegemonya, hegemonik güce sahip birimler için bir başat güç olma konumu sağlamakta, uluslararası alanda kuralların belirlenmesinde ve politikaların oluşturulmasında kendilerine söz hakkı tanımaktadır.

Hegemonyanın, günümüzde kullanılan en geniş tanımı ise; "Bir kişi, elit veya bir grup insanın, kendi şahsi arzu, fikir, ideoloji veya herhangi bir felsefe sistemine göre, çoğu zaman yetki alanlarının genişliği nispetinde, rızaları olup olmadığına bakılmaksızın, diğer insan ve grupların davranışlarını tayin ve kontrol edebilme ve gerektiğinde (itaatsizlik, muhalif olma gibi durumlarda) toplumu oluşturan fertler üzerinde cebir kullanma imkânı ve kapasitesi"²⁰ dir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, dünya sisteminde²¹ öncü ve üstün güç olan bir hegemon, İbni Haldun'un organizmacı görüşünde olduğu gibi, doğuş ve yükseliş devirlerinden sonra çöküş aşamasına geçmekte, uluslararası sistemdeki yerini ve konumunu, bir diğer hegemonu bırakmaktadır.

Bu noktada, devletlerarası sistemde başat/hegemon güçlerin düşüş ve çöküş sebeplerini açıklamaya dönük olarak karşımıza *Hegemonik İstikrar Teorisi* (The Hegemonic Stability Theory) çıkmaktadır. Hegemonik İstikrar Teorisi (HİT)²², uluslararası ilişkilerde en etkili ve en tartışmalı teorilerden biri olma özelliğini taşımaktadır. Temelde ABD'nin siyasi geleceği ve dünyanın politik geçmişine dair analizler geliştirmeye dönük bir çabanın ürünüdür. Teorinin gelişiminde ilk fikir babası Charles P. Kindleberger'dir. Kindleberger, hegemonya kavramına dönük mülahazalarıyla Uluslararası İlişkiler disiplinin de büyük bir yer edinmiştir. Kindleberger göre, uluslararası sistemin istikrarı için sistemin önemli üyeleri arasında etkileşimi sağlayacak ve güçlendirecek dominant (başat) bir güce ihtiyaç vardır. Bir devletin hegemon olması için ise, sistemin kurallarını koyacak ve güçlendirecek, yetenekli, yapma/eyleme becerisine ve büyük devletler için karşılıklı yarar vadeden bir sistem kurma taahhüdüne ihtiyacı vardır. HİT, uluslararası ilişkilerde güçler dengesinin tamamen karşıtı olan bir teori olarak ortaya çıkmaktadır. Bu teoriye göre, uluslararası kuralları yerleştirmek ve uygulamak için güçlü bir hege-

18 Osmanlı Fetih Hareketleri İçin Bk. Daş, op.cit., 186-207;

19 Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler & Diplomasi Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları, 2004, sf.231, (*Hegemony*).

20 Ali Seyyar, *Türkçe-İngilizce-Almanca Açıklamalı Sosyal Sözlük*, Sakarya Ün. Basımevi, 2001, (aktaran), Murat Kirişçi, *Hegemonya, İstikrar ve Sonrası*, Sayı: 332, 2006, <http://www.iktibas.info.tr>.

21 Dünya sistemi ve küresel sistem bağlamında hegemonyayı anlamaya dönük bir çaba olarak Bk. Immanuel Wallerstein, *Modern Küresel Sistem*, (Çev.), M. Kürşat Atalar, Pınar Yayınları, İstanbul, 2005.

22 *Hegemonic Stability Theory*; <http://knol.google.com/k/hans-klaus/hegemonic-stability-theory/2zn8lkqpmcmpt/8#>,

monik devlet olmalı ve bütün demokratik devletler bu hegemonik devleti desteklemelidir. Bu sayede kurallar kolayca uygulanabilir ve doğacak olan çatışmalara anında müdahale edilebilir.²³

HİT'nin bir diğer fikir babası olan Antonio Gramsci ise, hegemonya kavramını Uluslararası İlişkiler disiplinine ilk olarak aktaran teorisyendir. 1920–30'larda bir tartışma başlatarak hegemonyanın, baskın sınıfın, boyun eğenlerin izniyle, güç kazanması olduğundan bahsetmiştir. Gramsci'ye göre hegemonya, kapitalizmin kurumları ve kapitalist bazı gruplar tarafından uygulanmaktadır. “Başat güç” anlamına gelen hegemonya, askeri, siyasi ve ekonomik yönden güçlü olan bir devletin, uluslararası ilişkiler sisteminde yönlendirici ve sistemin kurallarını belirleyici bir noktada bulunması anlamına gelmektedir.

Gramsci için hegemonya, bir toplumda güç ilişkilerini analiz etmek için kullanılan bir kavramdır. Hegemonik bir düzen, devlet ile sivil toplum ve sınıflar arasındaki ilişkileri temel olarak karakterize eden zorlamadan ve baskıdan (*coercion*) ziyade bir rızadır (*consent*). Bir hegemonya, yönetici sınıfın dünya görüşünün popülerleşmesi ve yayılmasıyla sağlamlaşan bir rızanın sonucu oluşmaktadır. Bu durum siyasal liderliğin de rıza üzerine kurulabileceğini göstermektedir.²⁴

Sonuç olarak HİT, devletlerin bu durumunu açıklamakta yardımcı olmaktadır. HİT, ulus-devletleşme modeli içinde güç dağılımının belirleyici olduğunu düşünmekte ve ulus-devletlerin, uluslararası ilişkilerin en temel aktörü olduğunu savunmaktadır. Bir devlet olmadan istikrarı üretmenin ve hegemon devletin gücünü ispatlamasının ve yaygınlaştırmasının mümkün olmadığını öne süren HİT'de²⁵, hegemon olacak devletin güçlü olması beklenmekte ve hegemon devlet yapısında hegemonyanın istekleri belirleyip yürütebilecek bir yeteneğe sahip olması aranmaktadır. Ayrıca, hegemon devletin, elde ettiği bu gücü, ekonomik, siyasi ve askeri alanda en üst noktaya çıkarması, güvenlik ve strateji noktasında bu alanları çok profesyonel bir biçimde kullanması beklenmektedir.

4. Amerikan Hegemonyası Bağlamında Büyük Güçlerin Düşüşü

Dünya tarihi, bir büyük gücün yükselişine şahitlik yaparken, belki asırları alan bir zaman diliminde bu gücün gerilemesine ve çöküşüne de tanıklık etmiştir. Tarihi yönlendirmiş büyük güçler uzun yıllar boyunca başat ve hegemon güç olarak dünya siyasetine yön vermiş; dünya sisteminin kurallarını ve ilkelerini tek başına belirleme yeteneğine sahip olmuşlardır. Zamanında yeryüzünde uzun zaman büyük ihtişamı ile hükümlenmiş olan güçler, doğal bir seyrinde hükümlenliklerini kaybetmiş ve çöküş yaşamışlardır. “Bir büyük güç neden bir süre sonra geriler?”

23 “Hegemonik İstikrar Teorisi”, <http://www.uludagsozluk.com/k/hegemonik-istikrar-teorisi>.

24 Servet Akyol, Süleyman Ulutürk, “Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politikası”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 13, Yıl: 2007s. 74–75.

25 Bk. <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/pol116/hegemony.html>; http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/5/2/8/3/p252830_index.html; <http://www.politicsprofessor.com/politicaltheories/hegemonic-stability-theory.php>.

sorusunun cevabını tarihte aramak mümkün olmakla beraber, günümüz için canlı bir örnek oluşturması dolayısıyla Amerikan hegemonyasının günümüzde sahip olduğu başat güç konumuna ve bu hegemonyayı izah etmeye yönelik çabalara değinmek, konunun anlaşılması için oldukça faydalı olacaktır.

4.1. George Modelski: Başat Güç

Başat güç kuramı, dünya siyasetinde 16. yüzyıldan bu yana her yüzyılda bir, belirli bir gücün dünyada üstün duruma yükseldiğini ve böylece zincirleme bir güç değişiminin yaşandığını savunan görüştür.²⁶ George Modelski tarafından geliştirilen bu kurama göre, 15. yüzyılla birlikte dünya tarihi, belirli devletlerin bir süreyle dünyada başat bir konuma yükselmeleri ve sonrasında da bu konumlarını kaybetmelerine tanıklık etmiştir. Bu teoriye göre üstün duruma geçen bir devlet, “Başat Güç” (*Dominant Power*) adını almaktadır. Bir devletin Başat Güç konumuna yükselmesi ve bu konumundan gerilemesi yaklaşık yüzer yıllık sürelerle gerçekleşmektedir. Yükselerek dünya denizlerinde egemen duruma geçen başat bir devletin temel özelliği, okyanuslara egemen olmasıdır ve bu hükümlanlığa sahip bir devlet bu konumunu yaklaşık yüz yıl sürdürmektedir. Bu süre zarfında başat güce meydan okuyan bir başka güç (*challenger*) çıkmakta ve ikisi arasında sistemin öteki üyelerinden bir kısmının da katıldığı büyük bir savaş başlamaktadır. Burada önemli bir nokta ise, bu mücadele, yeni bir başat gücün ortaya çıkışına zemin hazırlamaktadır. Çünkü bu büyük savaştan genellikle Başat Güç ve Meydan Okuyan Güç (*Challenger*) değil, üçüncü bir devlet kazançlı çıkarak dünya egemenliğini eline almaktadır.

Sonuç olarak Başat Güç kuramı, uluslararası politikada bir Başat Güç’ün hükümlan olduğu bir hiyerarşi durumuna işaret etmektedir. Nüfus, üretim kapasitesi ve siyasi yetenek bakımından güçlü ve istikrarlı olan bir başat gücün, rakiplerine nispeten baskın olması ve güçlerin dağılımında ve uluslararası siyasetin belirlenmesinde belirleyici ve kontrol edici bir konumda bulunmasıdır.²⁷ Modelski’nin fikir babalığını yaptığı teori, yeryüzünde devletlerin gerileme ve düşüş sebeplerini açıklamaya ve özelde Amerikan hegemonyasının durumunu resmetmeye dönük oluşuyla ve 15. yüzyıldan itibaren büyük güçlerin geçirdiği evreyi tarif etmekte, bu alandaki literatür çalışmalarında oldukça hatırı sayılır bir yer edinmiştir.

4.2. Robert Kagan: “Nationalism of Great Power”

Robert Kagan’ın teorisini oluşturduğu, “*The Return of History and The End of Dreams*” adlı kitabında geleneksel büyük güç rekabetinde geçici bir duraklamanın yaşadığından bahsetmektedir.²⁸ Kagan’a göre yüzyıllardır nüfuz, servet, statü, güvenlik ve onur için yapılan büyük güçlerin arasındaki mücadele, çatışmaya ve savaşa neden oldu. Örnek olarak kırk yıldan fazla bir süre devam eden Soğuk Savaş

26 “Dominant Power”; Dağ, op.cit., s.159–160.

27 <http://www.hawaii.edu/intlrel/pols315/Text/Theory/PowerTransitionTheory.html>.

28 Robert Kagan, *The Return of History and The End of Dreams*, Alfred A. Knopf Press, New York, 2008, pp.10.

rekabeti, iki süper güç; ABD ve SSCB arasında yoğun bir mücadelenin yaşanmasına yol açtı. Onların tesis ettikleri iki kutuplu düzeni, diğer büyük güçlerin sisteminde yer edinmeye dönük eğilimlerine ve girişimlerine baskıda bulundu.²⁹ Fakat 1991'e gelindiğinde Doğu Blok'unun yıkılması ve Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla SSCB çöktü ve Amerika, ekonomik, siyasi ve askeri alanda dünyada başat aktör ve hegemon olma konumunu eline aldı.

Bu teoride Kagan, uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak büyük güçlerin milliyetçiliğe geri dönüş (Nationalism of Great Power) yaptığından bahseder ve başat/dominant güç/hegemon olarak ABD dâhil, bölgesel güçlerin dış politikaları üzerine bir değerlendirme yapar. Amerikalılar ile Avrupalıların farklı gezegenlere ait olmadığını, aralarındaki farklılıkların çok küçük düzeyde olduğunu ifade eden Kagan, ortak amaçlara ulaşmada ve her iki tarafın maruz kalması muhtemel meydana okumalar karşısında söz konusu bu farklılıkların azaltılması gerektiğine vurgu yapar.³⁰ Kagan'a göre bugün yeni bir gücün oluşumu, uluslararası düzeni yeniden şekillendirmektedir. Günümüzün dünyası ise birçok gücün ve tek bir süper gücün oluşturduğu bir dünyadır. Ayrıca küreselleşme sürecinde gücünden çok fazla taviz vermeyen ulus ve ulusçuluk, Kagan'a göre büyük bir "intikam" ile geri dönmüştür. Buna örnek, etnik milliyetçiliğin Balkanlar'da ve Sovyetler Birliği'nin önceki cumhuriyetlerinde halen etkisini sürdürmesidir. Önemli bir olgu olarak da yeni bir dünya düzeni yerine çatışan çıkarlar ve büyük güçlerin hırsları yeniden ittifaklar ve karşı ittifaklara yol açmaktadır.³¹

5. Küreselleşmenin Başat Aktör Olarak Devlete Etkileri

Zamanla günümüz uluslararası ilişkilerinin başat aktörü olma konumuna yükselen devlete bu konumunu kazandıran şey, sahip olduğu egemenliği, otoritesi ve bağımsızlığı olmuştur. Sınırları tayin olunmuş belirli bir toprak parçası üzerinde, ortak bir kader ve gelecek beklentisi ve bir *sözleşme* ile bir araya gelen bir halk zümresi (ulus) ile devletin bu aktörlük konumu daha da güçlenmiş; kendi ülkesi ve dünya siyaseti üzerinde tek bir hak ve otorite sahibi olmuştur. Devlet, bir taraftan sınırları içinde temel siyaset yapıcı iken, diğer taraftan uluslararası politikanın yapımında söz sahibi olmuştur. Soğuk Savaş'ın son bulması yeni kurulan devletlerle uluslararası ilişkilere yeni aktörler kazandırırken, 1990'lı yıllardan sonra daha yoğun bir biçimde yaşanmaya ve hissedilmeye başlanan küreselleşme süreciyle, devletin bu konumu ve durumu tartışmalı hale gelmiştir. Devletler, küreselleşmenin etkisiyle bir aşınmaya maruz kalırken, diğer taraftan da dönüşüme ve değişime mecbur kalmıştır.

29 İbid., pp.11.

30 Francisco J. Ruiz, "Robert Kagan: The Return of History and the End of Dreams", http://www.atlantic-community.org/index/Open_Think_Tank_Article/Robert_Kagan%3A_The_Return_of_History_and_the_End_of_Dreams.<http://www.tnr.com/index.html>;http://www.nytimes.com/2008/05/18/books/review/Sanger-t.html?_r=1&scp=1&sq=The%20Return%20of%20History%20and%20the%20End%20of%20Dreams&st=cse;<http://www.britannica.com/blogs/2008/08/the-return-of-history-kagan-fukuyama-and-chinese-exceptionalism>;<http://www.foreignaffairs.org/20080701fareviewessay87410/andrew-j-bacevich/present-at-the-re-creation.html>.

31 Kagan, op.cit., pp.12.

Ulusal gücün yasal ve yasadışı kullanımı için yeni bir çerçeve ortaya çıkaran küreselleşme, bölgesel ve uluslararası kurumlar, yerel yönetimler, hükümet dışı aktörler ve çok uluslu şirketler gibi araçları kullanarak, uluslararası ilişkilerde başat olma konumuna yükselen devletlerin güç kullanma tekeli zayıflatılmaktadır. Örgütlü suçlar ve terörizmle mücadelede olduğu gibi bazı yetkiler uluslararası alana kaymakta, vatandaşların e-posta ve internet aracılığıyla birlikte harekete geçebilmeleri gibi bazı etkinlik alanları yerel düzeye inmektedir. Devletler ve çeşitli ulusal aktörler hala sadece ekonomik avantajlar çerçevesinden ziyade sınırlarının güvenliğini sağlama, bölgelerini kontrol altında tutma, doğal kaynaklara sahiplenme ve komşuları üzerinde nüfuz sahibi olma gibi geleneksel devlet çıkarlarınınca harekete geçirilmekte; hızla değişen dünyada yeni parametreler eski kural ve endişelerle bir arada uluslararası aktörleri etkilemekte ve politikalarını şekillendirmektedir.³²

Yapısalcılık (*structuralism*) perspektifinden bakıldığında küresel yapı, devlet egemenliğini eritmekte ve onu *demode* hale getirmektedir. Küresel yapı, devletin altını oymakta, kendini yeniden üretebilmesi için (yeni bir) egemen devlet gerekmektedir. Ajan-merkezli (*agent-centrism*) bir bakışla konuya yaklaşıldığında ise, egemenliğin devletlere ekstra teritoryal etkilere direnç için güç verdiği ve küreselleşmenin devletin hareket kabiliyetini güçlendirdiği görülmektedir.³³

Devletler bir yandan küreselleşmenin yol açtığı sınırları zorlayıcı etkisine dinirken, diğer taraftan da bir uyum (*adaptasyon*) arayışındadır. Waltz'a referansla³⁴, küreselleşme sürecinde devletler ve uluslar uyum sağlamaya çalışmakta, farklı yöntemlerle kendilerini korumaya çabalamaktadırlar. Gelişen teknolojiyle gelen yenilikler ve ekonomik şartlarda ortaya çıkan değişiklikler, devletlerin bu sürece kolayca uyum sağlayabilmelerinin yolunu açmaktadır. Değişen uluslararası şartlar devletleri etkilediği gibi, devletlerde bu süreçte uluslararası koşulları etkiler bir konumda bulunmaktadır.

Küreselleşme, devletin gücünü sınırlandırmaktan çok, hem ulusal hem de uluslararası alanda bir kural-sızlaşmayı kapsamaktadır. Bu kural-sızlaştırma, bir taraftan vatandaşın devlete karşı yükümlülükleri saklı kalmak kaydıyla, devletin varlığını güçlü bir biçimde sürdürmesine katkıda bulunurken, diğer taraftan vatandaşlığın kapsam ve içeriğini, "sivilleşme", "demokratikleşme" retorikleriyle daraltmaktadır. Bu bağlamda, devletin vatandaşa karşı yükümlülüklerinin daraltılması ve kural-sızlaştırılması, toplumun devleti "denetleme ve gözetleme" faaliyetlerinin genişleyen bir biçimde sürmesi aynı anda gerçekleşmektedir.³⁵

32 Mustafa Aydın, "Küreselleşme Karşısında Ulus Devlet-Ulusal Ekonomi ve Güvenlik", Panaroma Dergisi, Mayıs 2005, Sayı:12, ISSN: 1304-6438, s.2-3.

33 John M. Hobson, M. Ramesh, "Globalisation Makes of States What States Make of It: Between Agency and Structure in the State/Globalisation Debate", New Political Economy, Vol.7, No.1, 2002, pp.6.

34 Kenneth N. Waltz, "Globalization and Governance", PS: Political Science and Politics, Vol:32, No:4, (Dec.1999), pp.697-698.

35 Eren Deniz Tolgöktürk, "Küreselleşme, Yeni Uluslararası Akımlar ve Uluslararası İlişkiler Disiplinine Etkileri", <http://www.ir.metu.edu.tr/conference/papers.html>, [Bu Tebliğ, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünün, 3-5 Temmuz 2002 tarihlerinde düzenlediği Uluslararası Konferansta sunulmuştur.]

Küreselleşme her ne kadar ulus-devletlerin etki ve egemenlik alanlarına tesir etse de, devletleri görünmez veya etkisiz kılmayacaktır. Bununla birlikte, devlet formunun bu süreçte *direnışı*, Pazar'ın baskısına direnebilene yeri doldurulamaz konumundan daha az düşünölmelidir. Küreselleşme, küresel düzlemde Pazar'ın yararına, devletlerin daha aşağı bir konuma inmesine yol açmaktadır. Bu minvalde, devletlerin çağının yerini Pazar'ın çağının alması beklenmektedir.³⁶

Sonuç Yerine: Amerikan Hegemonyası Bitmekte Midir?

Günümüzde uluslararası ilişkiler ve uluslararası politika üzerinde çalışan bilim çevrelerinde en sık sorulan soru, “Amerika Çökmekte Midir?”³⁷ sorusu olmuş, Soğuk Savaş'ın çözüölüşüne paralel olarak yaklaşık yirmi yıldır sorulan bu soru, uzunca bir süre gündemi meşgul ettiğinden, Amerika'nın yükseliş ve çöküşü hakkındaki çalışmalar, uzunca bir süre bilim çevrelerince önemli bir ilgi odağı olmuştur. Becker ve Posner'in tespitiyle³⁸ bu konudaki ilk çalışma, 1986 yılında yayınlanan Paul Kennedy'nin “*Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*”³⁹ çalışması olmuş, günümüze kadar çalışması bu konuda temel referans kaynaklarından birisini teşkil etmiştir. Bu alanda Paul Kennedy'nin eserini, Richard Haass ve Fareed Zakaria'nın kitapları⁴⁰ takip etmiş; ayrıca Parag Khanna'nın⁴¹ çalışmaları da bu alanda saygın bir yer edinmiştir.

Fareed Zakaria'nın çalışmalarında, ABD sonrası dönem tasvir edilirken, ABD'nin sonunun geldiğı okuyucuya hissettirilmektedir. Richard Haass, Paul Kennedy'ye referansla, Roma İmparatorluğunun çöküşünü örnek vererek, ABD'ye uyarladığı şişme ve varidat dengesizliğinin açtığı çöküntü tezini işlemiştir.⁴² Kennedy'nin teorisi ise, en son Sovyetler Birliğı deneyiminde sınanmış, fakat ABD bütün telafi mekanizmalarına ve dinamizmine rağmen bu akıbetten kaçabileceğini henüz kanıtlayamamıştır. Tek kutupluluğun sona ermesi, sadece diğer devletlerin ve organizasyonların yükselişinin ya da ABD politikalarının başarısızlığı ya da çılgınlıklarının sonucu değil, aynı zamanda küreselleşmenin de bir sonucu olarak tezahür etmiştir.⁴³

36 Zaki Laidi, “Does Globalisation Threaten the State? Thesis on the Fractal State”, Cambridge Review of International Affairs, Volume:15, Number:3, 2002, pp. 393 and 404.

37 “Is Amerika in Decline?”, <http://www.ihl.com/articles/2008/06/17/opinion/edfullilove.php>; <http://www.jstor.org/pss/3788426>; http://goliath.ecnext.com/coms2/gi_0199-6776706/Is-America-really-in-decline.html; <http://ire.sagepub.com/cgi/content/abstract/17/4/429>.

38 Gary Becker ve Richard Posner, “Is America in Decline?”, August 3, 2008, <http://www.becker-posner-blog.com/archives/2008/08>.

39 Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri: 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar*, (Çev.), Birtane Karanakkı, Kültür Yayınları, İstanbul, 2002; Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers*, New York, NY: Vintage Press, 1989.

40 Fareed Zakaria, *The Post-American World*, W.W. Norton & Company Press, New York, 2008; Richard Haass, *Transatlantic Tensions: The United States, Europe, and Problem Countries*, Brookings Institution Press, 1999.

41 Parag Khanna, *The Second World: Empires and Influence in the New Global Order*, Random House, 2008; Parag Khanna, “Waving Goodbye to Hegemony”, The New York Times Magazine, January 27, 2008, http://www.newamerica.net/publications/articles/2008/waving_goodbye_hegemony_6604; <http://www.paragkhanna.com>; <http://www.guardian.co.uk/world/2008/feb/02/eu.politics>.

42 Mustafa Özcan, “ABD'nin Çöküş Tarihi”, 25 Mayıs 2008, <http://heyetnet.org/tur/makaleler/2836-abdnin-karihi.html>.

43 Richard Haass, “Amerikan Hâkimiyetinin Yerini Ne Alacak?”, Cumhuriyet Gazetesi, 21 Nisan 2008, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=16537.

Küreselleşmenin bir taraftan küresel/evrensel bir kültür inşasına katkıda bulunması, diğer taraftan yerel kültürel kodların evrensele/küresele dahiline yol açarak milli kimliği etkilemesi, ulus-devleti bir risk altına sokmuştur. Bilhassa küreselleşmenin yerelliği güçlendirici etkisi, milli kimlik ve kültürlerin muhafazasına katkıda bulunduğu kadar, hemen her ülkede modernite doğrultusunda eritilmek istenen alt kültürlerle de canlılık kazandırmıştır.⁴⁴ Popüler/küresel kitle kültürünün tezahürü, mikro-milliyetçiliklerdeki artış, etnik canlanma, çok kültürlülük, ulus-üstü vatandaşlık uygulamaları⁴⁵ ve imtiyazlı vatandaşlık istekleri, ulus-devletin bir unsuru olarak milli kimliği sıkıntıya sokmuştur.⁴⁶

Büyük güçlerin yükseliş ve çöküş sebepleri üzerinde ilk kafa yoranlardan biri olarak Kennedy, günümüzde ABD hegemonyasının kimi nedenlerle sorun yaşamakta olduğunu söylemektedir. Kennedy'ye göre⁴⁷, ABD çok büyük miktarlarda bütçe ve ticaret açığı vermektedir. Bu açıklar öyle büyük dereceye ulaşmıştır ki, kimi dünya ülkelerinin GSMH'sına karşılık gelmektedir. Bununla birlikte ABD'nin elinde olan mali kaynakları nasıl kullanacağı da, hegemonyanın geleceği açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda Kennedy, mali kaynakların yanlış yerlere iletilmesinden endişe duymaktadır.

Çalışmanın başında yer ver verilen İbni Haldun'un, devletlere ve özellikle de devletlerin yükseliş ve çöküşüne dair asırlar önce sunduğu öngörülerini ABD hegemonyası için de bir örnek teşkil etmiş, zaman zaman ABD başkanlarına da ilham kaynağı olmuştur. Sözgelimi, Reagan koltuğuna oturmadan önce, daha sonra danışmanlığına getireceği Arthur Laffer'in 1955'de İngilizceye çevrilen üç ciltlik *'The Muqaddimah (Mukaddime)* adlı eseri satır satır okumuş; başkanlığının ilk iki senesinde yaptığı her ekonomik konuşmada bunu dile getirmiştir. Aynı şekilde Kennedy de konuşmalarında sık sık İbn-i Haldun'dan örnekler vermiştir.⁴⁸

Bugün ABD gücünün altında yatan en önemli faktör olarak vergi konusunda İbni Haldun, yüksek vergilerin, halkın elindeki sermayenin azalmasına ve girişimciliğin gerilemesine neden olduğunu, insanlardaki girişimcilik ruhunu azalttığını söylemektedir. Bu ise üretimi, dolayısıyla üretimden elde edilen vergi gelirini azaltmış olmaktadır. Buna karşılık devletin vergi oranlarını azaltması tam tersi etki yapmaktadır. Günümüzde ABD hegemonyasının gerilemesinde bir sebep olarak görülebilecek vergi sisteminde yaşanan sorunlar, ABD başkanlarının da haklılığını kabul ettiği üzere, Haldun'u haklı çıkarmaktadır.

44 Ali Yaşar Sarıbay, "Kültürel Bir Kurgu Olarak Küreselleşme", *Küreselleşme*, (Haz.), Cemal Uşak, Ufuk Kitapları, 2002, s.49, (aktaran), Şahin, a.g.e., s.156.

45 Bk. Stanley Hoffman, "Clash of Globalizations", *Foreign Affairs*, July/August 2002.

46 Köksal Şahin, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, İlgili Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, 191-246.

47 Paul Kennedy, "American Power Is on the Wane", *The Wall Street Journal*, 16 January 2009. http://online.wsj.com/public/us;http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=11825, www.howardwrench.com/archives/2009/01/14/american_power_is_on_the_wane_-18k, online.wsj.com/article/SB123189377673479433.htm-92k; hnn.us/roundup/comments/59816.html - 11k

48 "İbn-i Haldun'a Göre Devletlerin Yıkılış Sebepleri"; <http://www.habererk.com/haber.asp?id=4276>.

Günümüzde Amerikan hegemonyasının geldiği aşama değerlendirildiğinde, özellikle 11 Eylül 2001’de düzenlenen saldırıları izleyen günlerde ABD’nin terörizmle mücadele ve ülkeleri demokratikleştirme hedefiyle iki ülkeye (Afganistan ve Irak) savaş ilan etmesi ve gerek ülke içinde gerekse ülke dışında olağanüstü güvenlik tedbirleri alması, ABD’yi ekonomik yönden oldukça olumsuz tesirlerde bulundu. Zaman zaman yaşanan uluslararası dalgalanmalar, küresel mali ve finansal krizler ve ABD’nin 2001 sonrasında küresel düzeyde izlediği *sert* siyasetin dünya ölçeğinde ABD’ye itibar kaybettirmesi, ABD’nin, yaklaşık yirmi yıldır sistemdeki başat güç konumunun sorgulanmasına yol açtı. Bunun ise ABD’ye ekonomik, siyasi ve askeri maliyetleri oldu. 11 Eylül saldırıları ile ABD’nin öncülüğünde yeniden yapılandırılmaya başlanan dünya düzeninde teorik ve somut olarak uluslararası barışa yönelik tehdidin kaynağı “merkezi ve hedefi belli olmayan küresel ölçekli terör” olarak tanımlanmaya başlandığından⁴⁹ 11 Eylül sonrasında ABD’nin dünyada tek oyuncu olarak hareket etmek istemesi, sistemdeki diğer büyük oyuncuları da rahatsız etmeye başladı.⁵⁰ 11 Eylül, Soğuk Savaş’ın çözülüşü ile ABD’nin tek başına sürdürdüğü dünya sistemi öncülüğünü, sorgulanabilir hale getirdi ve sistemin diğer aktörleri de sistemin işleyişinin belirlenmesinde daha çok söz sahibi olmaya çalıştı.

“Medeniyetler Savaşı”, “Alman, Japon, Yahudi ve hatta ABD Komplosu” ve “İslamcıların küresel cihadı”⁵¹ gibi komplo teorileriyle okunan 11 Eylül saldırıları, ABD tarafından küresel hegemonyasının kuruluşu için bir fırsat olarak düşünüldü. Ortaya çıkan *mağduriyet* durumu, ABD tarafından çıkarlarının maksimize edilmesi, kendine göre meşru sebeplerle amaçlarının gerçekleştirilmesi için bir araç olarak kullanıldı. ABD, 11 Eylül sonrası konjonktürü ganimet bilerek askeri, ekonomik, siyasi ve idari alanlarda önemli girişimlerde bulundu ve 11 Eylül saldırılarını gerekçe göstererek kendi hegemonyasını kurma yolunda adımlar attı. Bu adımlar dünyayı bir istikrarsızlık ortamına sürüklerken, gittikçe daha çok belirsizliğe yol açtı.⁵² Zira istikrar, iç ve dış dinamiklerin bir bütünlük oluşturması, askeri, ekonomik ve siyasi kapasitelerin bir olgunluk ve süreklilik arz etmesi ile mümkündür. Büyük bir güç olan veya sistemde başat aktör olmaya namzet bulunan bir devletin, kaçınılmaz olarak hem kendi toplumu, hem de dış dünya için tutarlı, makul ve ideal bir proje gerçekleştirme iradesi göstermesi ise zorunludur. Hegemonik güç olma, adaletli ve şeffaf bir yönetim anlayışını gerekli kılarken, tüm insanlığa barış, huzur ve refahı da vaat etmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, üstünlüğü ve hegemon konumu tartışılmaya başlanan ABD’nin başat aktörlüğünü yaptığı bugünün dünyası, gücün, bütünleşmeden çok artan ölçüde dağıldığı bir dünya izlenimi sunmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında tek kutupluluğa dönük yapılan tartışmalara rağmen günümüz uluslararası ilişkiler sistemi,

49 Birol Akgün, *11 Eylül Sonrasında Dünya, ABD ve Türkiye*, Tablet Yayınları, Konya, 2006, s. 30.

50 İbid., s.31.

51 Ünal Gündoğan, *ABD’nin Yükselişi ve 11 Eylül 2001*, Adres Yayınları, Ankara, 2008, s.266–268.

52 İbid., s. 282 ve 309.

ABD, Rusya ve Çin olmak üzere temel küresel aktörlerin güdümünde işlemektedir. Her ne kadar kutupsuz bir dünyanın nasıl olacağı sorusu henüz bir cevap bulmasa da, adalet, barış ve haklara saygı prensiplerinin hâkim olduğu bir hikmet, ilim ve ahlak medeniyetinin kurulması zorunlu görünmektedir. Böylesi bir medeniyet, tüm dünya halklarını içine alan, insanlarına adaletli ve faziletli bir yaşamı sunan ve onlara haklarını teslim etme vaadinde bulunan bir yapıda olmalıdır. Bu ister kutuplu, ister kutupsuz bir düzen olsun, adalet ve dürüstlük ilkelerinin temel referans alındığı ve zulmün saf dışı bırakıldığı bir anlayışla şekillendirilmelidir. Dünya tarihi bize göstermiştir ki, süper güç konumuna ulaşan her büyük güç, doğmuş, en parlak dönemlerini görmüş, fakat ardından bir süre sonra düşüşe geçmiştir. Bu durumun oluşmasındaki temel nedenler arasında en önemlisi, devletlerin adalet ve hak prensiplerini göz ardı etmeleri olmuştur. “zulüm ile amel eden, âbâd olmaz” ilkesinden hareket edildiğinde, halkına veya başka devletlere yönelik zulüm ve haksızlık mekanizmalarını kullanan sistemler, varlığını sürdürememişlerdir. Eğer “dünya barış ve huzur imparatorluğu”nun kurulması isteniyorsa, evrensel hak ve adalet ilkeleri temel referans kabul etmeli, insanlığa zulüm yerine barışı ve huzuru vaat etmelidir. Canlı veya cansız bütün varlıkların “hayat” haklarına saygı duyulmalı, adalet ve merhamet ölçüleri başat ilke olarak kabul edilmelidir. Bugün ABD, her ne kadar kendi halkına karşı adalet mekanizmalarını güçlü bir konumda bulundurmak istemesine rağmen, çifte standart uygulayıp, kendisine karşı gösterdiği adalet kadar başka halklara karşı adaletsizlik sergilemektedir. İster organizmacı isterse de mekanik perspektiften bakılsın, temelleri hak ve adalet ölçüsüyle kurulmayan hiçbir sistem, dünya tarihinde ilelebet baki olmamıştır. Ve böylesine haksızlıklara ve adaletsizliklere imza atan ABD’nin de yeryüzünde baki kalacağı pek de mümkün görünmemektedir.